

Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.)
KOMUNISTICKÉ PRÁVO V ČESKOSLOVENSKU
Kapitoly z dějin bezpráví

Blanka Čechová
NOTÁŘSTVÍ

Vzor citace:

Čechová, B. Notářství. In Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.)
Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví.
Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009,
str. 911-930. Přístupné na <http://www.komunistickepravo.cz>

Tato kapitola byla v plném znění zveřejněna ke studijním
a výzkumným účelům na internetových stránkách

<http://www.komunistickepravo.cz>

Všechna práva vyhrazena.

Blanka Čechová
Notářství

Obsah

1. Vzhůru dolů: předpisy, které určovaly vývoj notářství v letech 1948–1989
 - 1.1 Úvod
 - 1.2 Zákon č. 201/1949 Sb., o notářství
 - 1.3 Zákon č. 116/1951 Sb., o státním notářství
 - 1.4 Zákon č. 52/1954 Sb., kterým se rozšiřuje působnost státního notářství
 - 1.5 Zákon č. 26/1957 Sb., o notářských poplatcích
 - 1.6 Zákon č. 95/1963 Sb., o státním notářství a o řízení před státním notářstvím
 - 1.6.1 Dědictví
 - 1.6.2 Řízení o registraci smluv
 - 1.7 Normalizace a cesta k privatizaci
2. Proletáři všech zemí: notáři v regionálním dobovém kontextu
3. Účel světí prostředky: notáři jako nástroj politické moci
 - 3.1 Lidovědemokratické zemědělství
 - 3.2 Dar od babičky
 - 3.3 Řízení o registraci smluv
4. Organizace notářství a jeho k(v)ádry

NOTÁŘSTVÍ

BLANKA ČECHOVÁ

ZÁKLADNÍ LITERATURA: Mikeš, J. a kol., Notářský řád – komentář. Orbis: Praha, 1969; Brázda, J., Bébr, R., Šimek, P. Notářství, jeho vývoj, organizace a pravomoc. Academia: Praha, 1976; Bébr, R., Mikeš, J. a kol. Vybrané otázky notářské praxe č. 1, 2 a 3, Příručky právníckého ústavu ministerstva spravedlnosti, sv. 17, Praha, 1965, 1966, 1967; Bílek, P., Drápal, L., Jindřich, M., Wawerka, K. Notářský řád a řízení o dědictví – komentář, 3. vydání. C. H. Beck: Praha, 2005.

„Říkala jsem ti – nech je až na polárkové dort,“ špitne Simona Stašová coby maminka Šebková v jedné z legendárních scén filmu Pelíšky, kdy svatební hosté zanoří do svých šálků s vroucí kávou plastové lžičky. Zatímco svatebčané nevěřicně zírají na beztvaré kusy plastu, které z roztavených lžiček zbyly, Jiří Kodet opatrně poznamená: „To by mě zajímalo, kde soudruzi z NDR udělali chybu [...]“

Palčivě symbolická scéna, dokládající, jaká nekvalita, nelogičnost, polovičatost, nesmyslnost a absence jakékoli návaznosti či kontextu pronikla tehdy v některé formě téměř do všech oblastí života společnosti.

Se špetkou tvůrčí licence lze říci, že každý obor měl své plastové lžičky.

Tato kapitola si klade za cíl představit fenomén plastových lžiček napříč úpravou a praxí českého notářství v letech 1948 až 1989.

1. Vzhůru dolů: předpisy, které určovaly vývoj notářství v letech 1948–1989

1.1 Úvod

Pokusme se shrnout v několika větách, jak se vyvíjelo notářství na našem území v uplynulých sto letech: za Rakouska-Uherska zde fungovalo notářství podle klasického, po staletí upevnovaného modelu, tj. jako svobodné povolání s veřejnoprávním prvkem. Československá republika převzala tento model více méně beze změn. Za německé okupace došlo k rozsáhlé migraci notářů ze zabraných území do vnitrozemí a k určitému omezení jejich pravomoci. Po celou tuto dobu však platil tentýž předpis – notářský řád z roku 1871. Zlom nastal v roce 1949 po vydání zákona o notářství, kdy došlo k faktickému zrušení ekonomické samostatnosti notářů a notářská agenda byla okleštěna v souladu s požadavky nastupující dělnické třídy. Nedošlo však ještě k zestátnění notářství – to nastalo až v novém notářském řádu roku 1951. Teprve tehdy dostalo české notářství

skutečně na frač: stalo se z něj jakési oddělení soudu s kuse a nekonsistentně vymezenými úkoly napříč soukromým právem, resp. tím, co z něho v tu dobu ještě zbývalo. Určité zlepšení nastalo v roce 1954 vydáním zákona č. 52, kterým se rozšiřuje působnost státního notářství. O zdůraznění významu a potřebnosti notářství patrně usiloval i notářský řád z roku 1963, který byl prvním (a zároveň posledním) vážným pokusem o rozsáhlejší kodifikaci státního notářství. Obsahoval nicméně řadu nelogičností a politicky motivovaných ustanovení, která si žádala doba, a která deformovala notářský stav u nás po dobu dalších více než pětadvaceti let. V roce 1993 byl novým notářským řádem navrácen českému notářství jeho původní charakter nezávislé a nestranné instituce.

1.2 Zákon č. 201/1949 Sb., o notářství

Co se stalo s privátními notářskými kancelářemi po únoru 1948? Je to možná překvapivé, ale bezprostředně po únoru nedošlo k žádným zásadním změnám, a to až do 21. srpna 1949, kdy nabyl účinnosti zákon č. 201. Notářství nadále fungovalo podle zákona z roku 1871, nicméně většina tehdejších notářů, pamětliva zlatých časů první republiky a varovných slov tatíčka Masaryka o soudobém Rusku, musela tušit, že nad notářským stavem se stahují mračna. Proces znárodnování, vyvlastňování a kolektivizace půdy začal dávno před únorem, po únoru se naplno rozběhl a neznamenal nic jiného, než že notářům postupně mizel před očima předmět jejich stěžejní agendy, tj. soukromé vlastnictví nemovitostí.

Fakt, že až do vydání zákona č. 201 se zdánlivě nic nedělo, neznamenal, že notáři zůstali stranou zájmu představitelů dělnické třídy, kteří se s vervou chopili vlády. Notáři byli komunistům trnem v oku hned ze dvou důvodů: za prvé, ztělesňovali instituci, která po několik staletí realizovala téměř veškeré úkony týkající se práva jednotlivců vlastnit majetek, a za druhé, představovala sociální skupinu, jejíž příslušníci často značný majetek sami vlastnili. V roce 1949 připadala v úvahu možnost notáře zcela zrušit a jejich agendu rozdělit mezi advokáty a soudy.¹ Možná právě diskuse o tom, zda se notářů úplně zbavit, nebo je jen postupně zestátnit, způsobila, že zákon č. 201 se objevil s takovým zpožděním.

V ustanovení § 1 zákona se praví, že „notáři jsou povinni přispívat k zachování a upevňování lidově demokratického právního řádu“. *Au revoir*, notářská nezávislost a nestrannost. Důvodová zpráva k zákonu č. 201 uváděla: „Stát a zejména soudy užívají notářství jako veřejné instituce, která má za úkol spolupůsobit při úpravě majetkoprávních vztahů občanů tak, aby nebyla narušena pracovní iniciativa nebo vztahy osobní, rodinné a sousedské a aby tyto zájmy byly navzájem sladěny. Bude tím zmenšena možnost majetkových konfliktů rušících pracovní výkonnost. Forma této instituce odpovídá daným hospodářským poměrům a je jejich

¹ Bébr, R., Mikeš, J. Příručky právního ústavu ministerstva spravedlnosti, sv. 25, Vybrané otázky notářské praxe, č. III: Praha, 1968, str. 13.

důsledkem. Reforma zachovává právo na odměnu za vykonanou práci, zabezpečuje její úměrnost a vylučuje možnost vykořisťování spolupracovníků.“²

Sladovat zájmy na dobrých sousedských a rodinných vztazích s plynulou pracovní iniciativou by byl věru nadlidský úkol, ke kterému, naštěstí, zákon nedával notářům (zatím) žádné účinné prostředky. Podle § 4 byl sice notář povinen zkoumat, zda právní jednání před ním konaná jsou v souladu s lidově demokratickým zřízením (aniž bylo stanoveno, jak identifikovat případný nesoulad) a k tomu se zavazoval ve slibu skládaném do rukou předsedy krajského soudu, ale žádná konkrétněji formulovaná politická agenda do zákona č. 201 ještě nepronikla. Prioritou daného předpisu bylo spíše začít účinně likvidovat notářský stav a nikoliv nalézt jeho nejvhodnější politické využití.

Sama notářská agenda podle zákona č. 201 nepůsobí zdaleka tak zúženě, jak bychom nejspíše očekávali. Notáři se stále měli věnovat klasickým oblastem své činnosti, tj. sepisování notářských listin o právních jednáních a prohlášeních (§ 20 a n.), protestům směnek, úschovám listin a cenností či delegovaným úkonům v dědickém řízení (§ 31 – Činnost z příkazu soudu). Fakticky však činnost listinná slábla přímo úměrně snižujícímu se objemu nemovitostí v soukromém vlastnictví a jejich převodů.

Zarážející je nicméně úprava postavení notáře a organizace notářství: předně, zákon vůbec neřeší, zda je notář i nadále osobou vykonávající jakousi samostatnou činnost (o výkonu svobodného povolání už přeci jen nemohla být řeč), zda je státním zaměstnancem, či jaký status vůbec má. Toto bude mít dozvuk mnohem později, v roce 1961, kdy Státní úřad důchodového zabezpečení nezapočte období 1949–1951 při vyměrování důchodů notářů jako státních zaměstnanců, řka, že „zákon č. 201 nezměnil nic na právních poměrech notářů, co by mělo vliv na jejich pojistnou povinnost jako osob samostatně hospodařících“. Léta před rokem 1948, tj. prapůvodní privátní praxe, se notářům do důchodu, pochopitelně, nezapočítávala. V 60. a 70. letech tak člověk narazil na staré notáře, kteří pamautovali první republiku, ale stále neměli nárok na odchod do důchodu.³

V úvodních ustanoveních jsou jasněji předestřeny pouze úkoly notářství (mj. povinnost přispívat k zachování a upevnění lidově demokratického právního řádu) a podmínky pro ustanovení do funkce notáře (§2 odst. 1: „Notářem může být jen československý občan, státně spolehlivý, oddaný lidově demokratickému zřízení a zachovalý, který prokáže předepsanou odbornou způsobilost.“). Sám obsah notářské činnosti se zatím (formálně) výrazněji nezměnil: notáři konali úkony z příkazu soudu, sepisovali veřejné listiny, přijímali úschovy. Co naopak doznalo markantních změn, byla organizace stavu: zákon předvídal ustavení krajských sborů notářských, (ty ovšem nikdy ustaveny nebyly, resp. na místo nich byly ministerstvem spravedlnosti zřízeny správní komise), které měly nad notářstvím

² Tamtéž, str. 14.

³ Tamtéž, str. 14.

bezprostřední dohled a hlavně – vybíraly od notářů veškeré jejich příjmy, které následně přerozdělovaly jednotlivým notářům v podobě periodických odměn, s přihlédnutím k pracím jimi vykonaným (§ 13).⁴

1.3 Zákon č. 116/1951 Sb., o státním notářství

A bylo hůř. Jak na Nový rok, tak po celý rok – a taky po následujících čtyřicet let: 1. 1. 1952 nabyl účinnosti zákon č. 116 o státním notářství, který znamenal úplný zánik notářských úřadů v jejich tradičním pojetí. Činnost státních notářů byla upravena v rekordních deseti ustanoveních (z celkového počtu čtyřiatřiceti paragrafů se většina týkala organizace notářství a přechodných opatření). Ve stejný den nabylo účinnosti i nařízení ministerstva financí o notářských poplatcích, které – navzdory lidovědemokratickým trendům – kupodivu setrvaly na tehdejší dobu v poměrně vysokých sazbách. Vláda patrně pochopila, že není třeba teatrálně upouštět od tradičně vysokých notářských odměn, neboť znamenají příjem pro státní kasu.

Průvodní rozbor ministerstva spravedlnosti uváděl: „[...] Vydání nového občanského zákoníku i občanského soudního řádu v r. 1951 změnilo i úkoly notářství, neboť tyto kodexy přenesly těžiště působnosti notářství od individuální právní pomoci k sledování obecného zájmu, k pomoci soudům, zejména v činnosti konané z příkazu soudu [...]. Notářství má i ve společnosti budující socialismus své oprávnění a svůj význam, poněvadž v socialismu souběžně s rozvojem socialistického vlastnictví vyrůstá jeho obdoba – osobní vlastnictví, které se rozrůstá zvyšováním životní úrovně občanů [...].“⁵

A aby bylo úplně jasno, vymezil § 1 zákona 116/1951 Sb. účel státního notářství takto: „Státní notářství napomáhá socialistickým právnickým osobám, jiným společenským organizacím a všem občanům při ochraně jejich zákonných zájmů, dbá, aby jejich uplatňování bylo v souladu s duchem a socialistickými cíli lidové demokracie, a přispívá tak k upevnování socialistické zákonitosti.“

Notářství coby státní úřady byla zákonem č. 116 ustavena v obvodu každého okresního soudu. Dohled nad notářstvím držel předseda okresního soudu, vrchní dohled vykonával ministr spravedlnosti. Ten zároveň mohl dosadit do neobsazených notářských míst způsobilé osoby s tím, že bylo lze bez bližšího určení prominout některé náležitosti jinak nutné pro ustavení notářem, a sice právnícké vzdělání, potřebnou praxi a úspěšně složenou odbornou zkoušku.

Notářskou činnost rozčlenil zákon č. 116 na tři oblasti: činnost ve vlastním oboru působnosti, činnost z pověření soudu a činnost na žádost účastníků. Čin-

⁴ Ad Notam – Jubilejní číslo k desetiletému výročí obnovy notářství. C.H. Beck: Praha, 2003, str. 13.

⁵ Bébr, R., Mikeš, J. a kol. Vybrané otázky notářské praxe č. 2, Příručky právníckého ústavu ministerstva spravedlnosti, sv. 17: Praha, 1966, str. 16.

nost ve vlastním oboru obnášela sepisování notářských zápisů o právních úkonech, osvědčování právně významných skutečností, protesty směnek, ověřování podpisů a vidimace listin. Z pověření soudu mohl státní notář provádět určité úkony nebo konat řízení v těch věcech, které nebyly svěřeny senátu (§ 21). Tato kompetence se v dané fázi týkala především dědického řízení, ale zároveň předjímala postupně narůstající rozhodovací pravomoc v celé řadě řízení, která byla později státním notářstvím svěřena. Konečně činnost na žádost účastníků zahrnovala přijímání listin a cenností do úschovy a poskytování právních porad.

Přechodná ustanovení dotyčného zákona velmi bezelstně odkrývají, jakým způsobem vlastně došlo k převzetí někdejších privátních notářských kanceláří a k jejich plynulé integraci do systému a do budov soudů. Krajské notářské sbory (resp. ministerské správní komise) měly odevzdat veškeré písemnosti, peníze, cenné hodnoty i všechno kancelářské zařízení příslušnému krajskému soudu; ústřední notářský sbor měl učinit totéž vůči ministerstvu spravedlnosti. Práva a závazky někdejších sborů přešly na stát (§ 27). Notáře, jejichž úřad neskončil k 31. prosinci 1951, převzal ministr spravedlnosti do státní služby. Totéž platilo pro kancelářské síly (§ 30). Majitelé kancelářského zařízení (tj. převážně bývalí privátní notáři) byli k výzvě ministerstva spravedlnosti povinni jej odevzdat justiční správě za náhradu podle cenových předpisů ke dni odevzdání. (Je otázka, na kolik nové cenové předpisy hodnotily např. starožitný nábytek nebo nákladné psací stroje, které k vybavení notářských kanceláří často patřily.)

1.4 Zákon č. 52/1954 Sb., kterým se rozšiřuje působnost státního notářství

Důvodová zpráva předestřela účel předpisu takto: „Státní notářství, které se zákonem č. 116/1951 Sb. značně přiblížilo svému sovětskému vzoru, se za dobu své tříleté činnosti plně osvědčilo. Nejen, že ztratilo poslední známky své dřívější podnikatelské činnosti, nýbrž stalo se i velmi platnou a aktivní součástí justičního aparátu. [...] Je vhodné proto nyní přistoupit k dalšímu prohloubení činnosti státního notářství a přitom využít této příležitosti k odstranění nedostatků ve státním aparátu, byrokratismu a zbytečné dvoukolejnosti, spočívající dnes v tom, že se některými otázkami zabývají soudy a státní notářství.“⁶

Zákon č. 52 stanovil, že notářství provádí řízení o projednání dědictví (§ 2) a že jeho rozhodnutí mají účinky rozhodnutí soudního (§ 5 odst. 2). Odvolání proti notářským rozhodnutím řešil příslušný krajský soud. Z notářství se tedy stal v tomto směru pseudo-justiční orgán, aniž by však taková jeho pravomoc měla sebemenší oporu v ústavě. Rozšířena byla též působnost státního notářství v oblasti úschov. Zároveň došlo ke změně územních obvodů státních notářství, které se nově kryly s obvody okresních národních výborů.

⁶ Tamtéž, str. 18.

1.5 Zákon č. 26/1957 Sb., o notářských poplatcích

Podle zákona č. 26 vyměřovalo státní notářství nejen poplatky za vlastní notářské úkony (např. ověřování podpisů a pravosti listin), ale nově i poplatky z dědictví, z darování a z převodů nemovitostí. Zákon měl postihnout ty, kteří by si ještě v roce 1957 snad mohli žít nad poměry. Jeho důvodová zpráva dělá: „Tyto poplatky jsou v současném vývojovém stadiu doplňujícím článkem naší daňové soustavy a mají postihnout majetek, kterého bezprávně nabývají jednotlivci a soukromá sdružení osob, popřípadě nemovitý majetek, za který prodávající získá finanční prostředky, jichž může užít ke zvýšení své životní úrovně.“ Předpis měl též ambici umlčet dozvuk někdejší kapitalistické legislativy: „Předpisy upravující zpoplatňování převodů a přechodů majetku byly vlastně jedním z posledních zbytků kapitalistického právního řádu v ČSSR. Staré poplatkové předpisy z r. 1850, resp. 1901 a 1915 byly proniknuty politickými a ekonomickými názory odpovídajícími kapitalistickému společenskému řádu, byly mimořádně složité, nepřehledné a nejednotné.“⁷ Což o to. Složité možná byly – poplatkových předpisů bylo několik a nebylo zcela snadné se v nich orientovat. Tato komplexnost však byla zjevně opodstatněna zájmem na oddělení pravomocí vzájemně nesouvisících úřadů a zajištění jejich vzájemné kontroly tak, jak tomu v demokratickém státě má být.

Úprava obsažená v zákoně č. 26 předznamenala absurditu pozdějšího notářského řádu z roku 1963 (který byl pozoruhodným konglomerátem vzájemně nesouvisících kompetencí): notář – výběrčí daní. To tu doopravdy ještě nebylo. Za účelem naplnění zákona vedli státní notáři tzv. poplatkové rejstříky, kam se každý úkon registroval po splnění poplatkové povinnosti. Nedošlo-li k registraci, smlouva nenabyla platnosti. Ačkoli tato agenda přidala notářům k beztak dost rozsáhlé administrativní práci, státní notářství zároveň paradoxně získala na významu: bez poplatkové registrace notářem nebyla chata. Kromě snahy odstranit poslední zbytky původních poplatkových předpisů lze pochopit i jakýsi praktický záměr zákonodárce, který směřoval k efektivnějšímu způsobu vybírání předmětných daní. Účastníkům řízení tato úprava skutečně do jisté míry ulevila – jednali pouze s jedním úřadem. V každém případě došlo k úplnému rozorání kompetenčních mezí, které do té doby platily mezi finančními, resp. daňovými orgány a notářstvími.

1.6 Zákon č. 95/1963 Sb., o státním notářství a o řízení před státním notářstvím

Nový notářský řád byl součástí všeobecné legislativní bouře první poloviny 60. let, která měla završit budování socialismu. Východiskem nového notářského řádu bylo usnesení ÚV KSČ z 8. prosince 1960, o dalším upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví, a usnesení XII. Sjezdu KSČ, které

⁷ Tamtéž, str. 21.

apelovalo na upevňování socialistických společenských vztahů a na rozvíjení komunistické výchovy občanů.⁸ Ze státního notářství se účinností nového notářského řádu stal jakýsi soudní orgán *sui generis*, závislý do značné míry na soudech a především na místních a okresních národních výborech. Většina ustanovení nového předpisu se soustředila na několik druhů řízení, která byla do působnosti státního notářství svěřena. Revoluční změnou bylo zahrnutí úpravy dědického řízení přímo do notářského řádu, a tedy její vynětí z textu o. s. ř., který upravoval dědictví dosud (v §§ 310–342). Okrajově byla vymezena „činnost ostatní“, která ve značně smršťené podobě zahrnovala úkony, které jsou notářství v jeho klasickém pojetí vlastní, tj. v první řadě činnost listinnou.

Už jazyk úvodních ustanovení zákona č. 95 naznačuje, jaká byla priorita zákonodárce tentokrát: „řízení“, „registrace“, „evidence“, „poplatky“ – takový slovník přílehlavě zobrazoval praxi totalitního státu, tj. jeho vůli mít nade vším kontrolu, všechno registrovat, evidovat a řídit. Připomeneme-li si podobné ustanovení z notářského řádu z roku 1871 (platného až do roku 1949), uvědomíme si, jakou degradaci notářství během několika desetiletí prošlo: „Notáři jsou státem ustanoveni a veřejně pověřeni, aby podle tohoto zákona sepisovali a vyhotovovali veřejné listiny o právních prohlášeních a právních jednáních, jakož i o skutečnostech, ze kterých lze vyvodit práva, a aby stranami jim svěřené listiny uschovávali a peníze i cenné papíry přijímali za tím účelem, aby je třetím osobám vydali neb u úřadů složili“ (§ 1). Zatímco kdysi byli notáři pouze „státem ustaveni“, podle zákona č. 95/1963 se měli stát jedním z nástrojů moci, zrovna tak, jako se jím stala justice.

Ustanovení § 1 předestřelo úkoly notářství takto: 1) státní notářství pomáhá občanům a organizacím při ochraně jejich práv a při uspořádání jejich vztahů, přičemž dbá, aby občané vykonávali svá práva v souladu se zájmy společnosti, 2) státní notářství pečuje o dodržování socialistické zákonnosti, a to předně při ochraně socialistického společenského vlastnictví a osobního vlastnictví občanů.

V následném textu zákona lze jen stěží vypořádat prostředky, které byly k plnění předestřených úkolů nutné. Poslání státního notářství vyznívá z dotyčného zákona spíše takto: státní notářství pomáhá zlidovělým soudům, aby měly o něco méně práce. Jeho listinná činnost je omezena na minimum. K ochraně individuálních práv nemá žádné prostředky, protože v určitém bodě téměř každé své agendy fakticky podléhá politickému orgánu – národnímu výboru.

§ 2 zákona rozčlenil pravomoci státního notářství na činnost rozhodovací a listinnou. Oproti původnímu hokynářskému rozdělení z roku 1952 (činnost ve vlastním oboru působnosti, z pověření soudu a na žádost účastníků) šlo – co do přehlednosti – o pozitivní posun. Agendou rozhodovací se rozumělo předně řízení o dědictví, řízení o umořování listin, registrace smluv, řízení o úschovách, výkon rozhodnutí prodejem nemovitostí, řízení o vyměřování notářských poplatků. Výčet listinné činnosti zahrnoval mj. sepisování notářských zápisů,

⁸ Mikeš, J. Notářský řád – komentář. Orbis: Praha, 1969, str. 12.

osvědčování právně významných skutečností, přijímání listin a peněz do úschovy a spolupůsobení při evidenci nemovitostí.

Klíčovým úvodním ustanovením byl § 3 odst. 1, který stanovil, že „*při plnění svých úkolů postupuje státní notářství v úzké součinnosti s národními výbory [...]*“. Toto se týkalo především převodů nemovitostí a některých oblastí dědického řízení. Podle §§ 22 a 34 o. s. ř. však mohl národní výbor vstoupit do řízení, vyžadoval-li to zájem společnosti (o. s. ř. byl podle § 25 notářského řádu subsidiárním předpisem). Nakolik se tento politický dohled realizoval, záleželo především na personálním obsazení příslušného národního výboru a na osobnosti vedoucího státního notáře, kterému podle § 6 zákona příslušel dohled nad státními notáři a organizace práce.

1.6.1 Dědictví

Předchozí úprava obsažená v zákoně č. 52/1954, který notářům světil rozhodovací pravomoc, se nově odrážela v § 17 (1), který stanovil, že státní notářství vydává rozhodnutí ve věci samé. Uvážíme-li, že tato rozhodovací agenda měla být výhradně nesporná, lze s přimhouřením obou očí nad principy dělby moci ve státě akceptovat, že notáři převzali rozhodovací pravomoc soudů v některých nesporných věcech. Zákon však postavil notáře do daleko problematičtější – a z ústavního hlediska nepřijatelné pozice: nepřímým jim světil rozhodování sporů. § 18 zákona totiž stanovil: „*Nemůže-li státní notářství rozhodnout proto, že jeho rozhodnutí závisí na skutečnosti, jež zůstala mezi účastníky sporná i po šetření provedeném státním notářstvím k jejímu objasnění, a není-li možno dosáhnout mezi účastníky dohody, přeruší státní notářství řízení až do rozhodnutí o sporné skutečnosti v soudním, popřípadě v jiném řízení. Nepodá-li účastník, jemuž to státní notářství uložilo, ve stanovené lhůtě návrh na takové rozhodnutí, státní notářství v řízení pokračuje a rozhodne i o této skutečnosti.*“

Tento tah byl odůvodněn zájmem na hospodárnosti a rychlosti řízení. Znamenal však, že notáři začali zcela běžně rozhodovat sporné věci, které by obvyklej příslušely soudům (otázky vzniku dědického práva, platnosti závěti, apod.).

1.6.2 Řízení o registraci smluv

Novum, které notářský řád z roku 1964 přinesl, byla registrace smluv týkajících se nemovitostí.⁹ Řízení o registraci smluv bylo jedním z občanskoprávních ří-

⁹ Registraci příslušným státním notářstvím vyžadovaly smlouvy o převodu nemovitostí do osobního a do soukromého vlastnictví občanů a jiných než socialistických organizací (§ 134 odst. 2, § 490 odst. 2 i.f. o. z.), smlouvy o omezení převodu nemovitostí (§ 58 odst. 2, § 248 odst. 2 zák. č. 65/1965 Sb. – zákoník práce), dohody o osobním užívání pozemků (§ 205 odst. 2 o. z.), smlouvy o vzájemných právech a povinnostech stavebníků při výstavbě obytného domu s byty v osobním vlastnictví, popřípadě změny a doplňky těchto smluv (§ 12 odst. 1 a 2 zák. č. 52/1966 Sb.), smlouvy o prodeji bytů v domě, který je ve vlastnictví stá-

zení, tj. podléhalo stejným procesním zásadám jako řízení jiná. Bylo upraveno v ustanoveních §§ 61–65 notářského řádu. K registraci smlouvy bylo příslušné notářství, v jehož obvodu se nacházela předmětná nemovitost. Notářství zkoumalo podmínky řízení (překážka věci rozhodnuté, překážka litispendence, způsobilosti účastníků, atd.) a následně hmotněprávní podmínky pro rozhodnutí ve věci, tj. např. zda je smlouva určená k registraci platná a zda je v souladu se zákonem. Zkoumaly se i závady případně vážnoucí na nemovitosti – notářství mělo za úkol naléhat na účastníky právního úkonu, aby případné závazky buď uspokojili, nebo aby nabyvatel převzal nemovitost včetně závad. Podle § 63 odst. 1 však mělo notářství především povinnost zkoumat, „*zda je smlouva, která byla ohlášena k registraci, platná, zejména zda se svým obsahem nepříčí zákonu nebo jej neobchází anebo jinak neodporuje zájmům společnosti*“, a vždy si vyžádat stanovisko MNV. „*Obcházení zákona*“ či „*odporování zájmům společnosti*“ však mohlo být obsaženo v celé řadě jednání, takže notáři měli teoreticky při provádění registrace zkoumat široké spektrum souvisejících otázek, jak ostatně dokládá jedno z tehdejších stanovisek Nejvyššího soudu: „*[...] průzkumem byly zjištěny případy nesprávné praxe státních notářství, kdy se státní notářství zcela spolehlavě při zjišťování cen nemovitostí na vyjádření MNV bez dalšího přezkoumávání. [...] Ve věci registrace kupní smlouvy řešené u státního notářství v T. není z obsahu spisu patrné, že by státní notářství nějakým způsobem přezkoumávalo kupní cenu 12 000 Kčs, uvedenou v kupní smlouvě. Státní notářství v J. H. se spokojilo bez dalšího s vyjádřením MNV ke kupní ceně 3 000 Kčs za rodinný domek, jež vyznívalo v tom smyslu, že nabyvatel nemovitosti sám už řadu let v domku prodávajícího prováděl úpravy. Ve věci registrace kupní smlouvy řešené u státního notářství v P. šlo o prodej domu se stáji, kůlnou, stodolou a pozemky o výměře 3 ha za kupní cenu 13 000 Kčs. MNV se v dotazníku k ceně nemovitosti podrobněji nevyjádřilo, státní notářství z ní bez dalšího vycházelo [...]*“¹⁰

§ 64 notářského řádu stanovil, že notářství smlouvu registruje, neshledá-li nedostatky, popřípadě jsou-li tyto nedostatky v přiměřené lhůtě účastníky odstraněny. Pokud nebyly splněny podmínky, notářství registraci odmítlo. Originál smlouvy byl v každém případě vrácen ohlašovatel, jednu ověřenou kopii si ponechalo notářství ve sbírce ověřených opisů registrovaných smluv, druhou poslalo orgánu geodézie. V případě odmítnutí registrace se mohl účastník odvolat, a to ke státnímu notářství, které o odmítnutí rozhodlo. O odvolání rozhodovalo buď dotyčné státní notářství (v případě, že mohlo odvolání v plném rozsahu vyhovět), nebo nadřízený krajský soud.

Registrační řízení vždy probíhalo v součinnosti, resp. pod dohledem příslušného národního výboru, čemuž je věnována bližší pozornost v následující

tu, do osobního vlastnictví uživatelů (§ 14 zák. č. 52/1966 Sb.) a smlouvy o převodu bytů v osobním vlastnictví mezi občany (§ 15 odst. 1 zák. č. 52/1966 Sb.).

¹⁰ Stanovisko NS z r. 1967, Rozbor Pls 1 – 1967.

kapitole. Odhlédnuto od politických aspektů věci lze však uzavřít, že svěřením registrací a souvisejících úkonů státním notářstvím byla disciplína neslučitelnosti pravomocí dovedena k dokonalosti.

Z hlediska běžného převodce byl však daný postup velmi jednoduchý. Někdejší státní notář (v současnosti notář v Benešově) JUDr. Martin Šešina k tomu uvádí: „Kdo chtěl koupit chalupu, šel do banky, tam ukázal výplatní pásku – protože nic jiného, než splácení srážkami ze mzdy, nebylo – a dostal příslib. Přišel na notářství, kde se napsala kupní smlouva, dalo se registrační razítko, banka prodávajícímu vyplatila peníze, kupec přinesl smlouvu o tzv. omezení převodu nemovitosti, notář tam opět dal razítko, a bylo hotovo. Notář zároveň vybíral i daně – platilo se kolky, pro lidi to bylo praktické.“ Podle vyhlášky č. 43/1969 existovaly stop-ceny nemovitostí; notáři registrovali smlouvu s cenou, resp. sumou, kterou kupující prodávajícímu formálně zaplatil, zpravidla přímo v kanceláři. Vzhledem k cenám uvedeným ve vyhlášce a cenám reálně panujícím na tehdejší „trhu“ s nemovitostmi bylo však nasnadě, že cena, kterou kupující zaplatil ve skutečnosti, byla jiná.

1.7 Normalizace a cesta k privatizaci

V 70. a 80. letech už se (kromě nevýrazné novely notářského řádu v roce 1983) slovo notář v jinak bohaté zákonodárné tvorbě nevyskytuje. Narazíme jen na několik momentů hodných pousmání, jako například na Instrukci ministerstva spravedlnosti ČSSR 573/86 z roku 1987, o organizaci zlepšovatelského hnutí, kde se praví, že: „Státní notáři, pracovníci státních notářství a ostatní pracovníci justičních organizací podávají zlepšovací návrhy, týkající se činnosti státních notářství, předsedovi příslušného krajského soudu.“ Není známo, kolik takových návrhů bylo ve skutečnosti podáno; pamětníci nicméně uvádějí, že notářství za normalizace zrcadlilo celospolečenskou stagnaci a právní mizérii, která v průběhu uplynulých desetiletí prosákla téměř do všech profesí, a co hůře, do mysli většiny obyvatel.

Dne 12. prosince 1989 došlo k ustavení Iniciativního výboru notářů pro jednání s ministerstvem spravedlnosti a k sepsání prohlášení, které navrhovalo obnovení notářství v konturách odpovídajících stavu před rokem 1948. V průběhu následujícího roku ze strany ministerstva padl jak návrh na úplné zrušení notářství, tak návrh zabývat se jeho případnou privatizací až spolu s rekonstrukcí občanského práva. Dne 8. června 1991 však Česká národní rada usnesením požádala vládu, aby do konce roku předložila návrh na privatizaci notářství. Dne 28. dubna 1992 byl zrušen zákon o státním notářství z roku 1963. Zároveň však nedošlo k přijetí nového notářského řádu, takže nastalo několikadenní legislativní vakuum, a ještě na rozhodující schůzi České národní rady dne 7. května 1992 se ozývaly hlasy proti znovuzavedení notářství jako takového, nicméně zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti, byl nakonec přijat. Do jeho účinnosti (1. 1. 1993) probíhala příprava dalších předpisů (kancelářský řád, kárný řád, volební řád, notářský tarif, ad.) a zároveň příprava na přechod roz-

hodovacích pravomocí, nesmyslně svěřených státnímu notářství předpisy z 50. a 60. let, zpět na soudy, katastrální a finanční úřady. Dne 26. ledna 1993 vznikla Notářská komora České republiky, čímž byl formální proces obrody českého notářství završen.¹¹

2. Proletáři všech zemí: notáři v regionálním dobovém kontextu

Srovnáme-li úvodní ustanovení demokratických notářských řádů (Francie, Itálie, Švýcarsko, Rakousko, současná úprava v ČR) s tímž ustanovením řádů socialistických, zaujme nás přístup k definici notáře: zatímco řády „kapitalistické“ v úvodu zpravidla vymezí, kdo je notář, řády socialistické tuto otázku vůbec neřeší a raději se rázně chápou pojmu notářské činnosti, baže s dobovým důrazem na její politický rozměr. V čl. 1 sovětského notářského dekretu tak například čteme, že „Úkoly státního notářství se rozumí ochrana socialistického vlastnictví, práv a zákonných zájmů občanů, státních úřadů, podniků a organizací, kolchozů a jiných družstevních a společenských organizací [...]“. § 1 notářského řádu v NDR zašel dokonce ještě dál, s tím, že „[...] Notář má zvláště o to pečovat, aby právní úkony, o nichž se dozví, nesměřovaly proti cílům politiky vlády, aby právní úkony nebyly v rozporu se zákony NDR. [...] Činnost státního notářství slouží zajištění osobních práv pracujících.“¹²

V sovětském Rusku zaznamenalo notářství drastické změny hned po roce 1918: dosavadní notářské kanceláře podle ustáleného carského notářského řádu byly okamžitě zestátněny, načež došlo k vydání sekvence dekretů, díky nimž v Rusku doslova zmizela podstatná část notářské agendy. Vedle dekretů „o půdě“, „o prohlášení práv pracujícího a vykořisťovaného lidu“ a „o socializaci půdy“ byl ještě v roce 1918 vydán dekret, který zrušil dědické právo. Notářství bylo v Rusku tehdy málem zrušeno. Zachránil je až nástup NEPu v roce 1921 a zakotvení obligatorní registrace smluv mezi státními orgány a soukromými osobami, čímž značně stoupla civilní agenda soudů a zachování notářů v podobě administrativních asistentů přišlo vhod.

I v jiných státech východního bloku prošlo notářství značnou redukcí pravomocí a úpadkem: v socialistickém Maďarsku bylo notářství upraveno pouze několika nařízeními, v Rumunsku dokonce pouhými vyhláškami.¹³ Základní hmotněprávní instituty (závěti, osvědčování, okleštěná smluvní agenda atd.) a stavovské předpisy (organizace notářství, odpovědnost za škodu, úprava notář-

¹¹ Ad Notam – Jubilejní číslo k desetiletému výročí obnovy notářství. C.H. Beck: Praha, 2003, str. 16 a n.

¹² Brázda, J., Bébr, R., Šimek, P. Notářství, jeho vývoj, organizace a pravomoc (Srovnávací studie). Academia: Praha, 1976, str. 71.

¹³ Tamtéž, str. 317 a 328.

ských poplatků apod.) se napříč socialistickými úpravami nijak drasticky nelišily; jejich společným jmenovatelem byla jednoznačná snaha států využít notáře v rámci výkonu politické moci. Po pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě došlo v každém zúčastněném státě dříve nebo později k privatizaci notářství, ke vzniku stavovských komor a k zakotvení jejich regionální spolupráce, která napomáhá návratu notářství k jeho původním hodnotám.

3. Účel světí prostředky: notáři jako nástroj politické moci

Sledujeme-li vývoj notářských předpisů napříč komunistickou érou, zdá se, že totalitní moc objevila možnost politického využití notářství až s určitým zpožděním: zatímco v notářských předpisech z 50. let byla znát spíše snaha likvidovat notářství jako stav a odsunout je na okraj právnických profesí, notářský řád z roku 1963 obsahoval řadu ustanovení, která měla tehdejšímu režimu napomáhat při uskutečňování ideálů socialismu, resp. spíše při realizaci jeho mocenských zájmů. Jednalo se především o završení procesu kolektivizace zemědělské půdy a získání absolutní kontroly nad převody a přechody vlastnictví nemovitostí. Posílení vlivu družstev a národních výborů na dědické a registrační řízení a zároveň politizace funkce vedoucího státního notáře dokládají, jak vládnoucí strana postupně zchytlala co do realizace svých cílů – účinně zapojila kdysi tak nepohodlné notářství do procesu přerozdělování majetku. Z hlediska konečného efektu sebevíce politicky motivovaných předpisů však (tak jako u všech ostatních profesí) hrála stěžejní roli míra odvahy a lidskosti jednotlivců – notářů, kteří konkrétní úkony prováděli.

3.1 Lidovědemokratické zemědělství

Kolektivizaci zemědělské půdy v rámci dědictví odstartoval už zákon 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy. Platil až do přijetí notářského řádu z roku 1963, jehož § 40 stanovil následovně: „*Je-li předmětem dědictví zemědělský podnik nebo zemědělská anebo lesní půda, vede státní notářství za součinnosti místního národního výboru dědice k takové dohodě, která by nejlépe vyhovovala potřebám zemědělské (lesní) výroby. Jestliže by k takové dohodě nedošlo, rozhodne státní notářství o vypořádání mezi dědici podle téže zásady.*“

Notář měl tedy podle zákonodárce nejen rozhodovat, ale zároveň přesvědčovat dědice o výhodách kolektivního hospodářství. Komentář JUDr. Mikeše k danému ustanovení je snad jediným stínem na jeho jinak vynikajícím, ideologicky velmi zdrženlivém díle: „*Zákonná úprava tím sleduje pružný výklad potřeb zemědělské výroby ve shodě s konkrétní situací. Zákonodárce přiblížil k velké praxi a odborné erudici státních notářů i k jejich dobrému vztahu k orgánům působícím v zemědělské výrobě, zejména místním národním výborům a jednotným zeměděl-*

ským družstvům. Státní notáři musí hledat cestu, jak skloubit zájmy zemědělské výroby se zájmy občanů (dědiců) tak, aby nedošlo k porušení základních občanských práv. Jestliže dědění a drobení zemědělských podniků bylo vždy v rozporu se zájmem konsolidace poměrů v zemědělství a jeho rozvoje, je nutno i za platné zákonné úpravy přistupovat k rozhodování v jednotlivých případech, zejména pokud se týká zemědělských podniků nebo zemědělské půdy, jež jsou dosud v soukromém užívání, velmi uvážlivě hodnotit všechny okolnosti případu a přesvědčit dědice, že zájem zemědělské výroby na vytváření zemědělských podniků poskytujících jak dědicům hmotné zabezpečení, tak společnosti předpokládanou produkci, je i jejich zájmem a není zásahem do jejich občanských práv. [...] Součinností místního národního výboru je podle našeho názoru především myšlena pomoc při přesvědčování dědiců, tj. jejich vedení k tomu, aby uzavřeli dohodu, jež vyhovuje potřebám zemědělské výroby [...].“¹⁴

Někteří tehdejší autoři zašli ve svých úvahách na toto téma ještě dále: „*Jak postupovat, jak zejména přesvědčovat občany o výhodách a perspektivách práce v zemědělství, na to nebude možno stanovit nějakou přesnou směrnici. [...] Podle toho, o jaký závod jde, budou rozdílné i přesvědčovací metody. Někdy se bude musit notář ještě spokojovat s ekonomickým donucením, tj. využití zákonných předpisů k tomu, aby některého z dědiců nebo nabyvatelů jiného majetku zůstavitele či převodce přiměl k převzetí zemědělské půdy a přes vlastnictví půdy k práci v zemědělství.*“¹⁵

Ačkoli zákon sugeroval, že za zájmy zemědělské výroby má v dědickém řízení agitovat především notář, do hry opět vstupoval příslušný národní výbor: notář od něj obdržel vyplněný formulář, kde figurovala kolonka „koho považujete za nejvhodnějšího příjemce dědictví“. *De facto* tedy nejvhodnějšího družstevníka předurčil sám národní výbor. Toto stanovisko nebylo závazné; záleželo však na povaze a politické píli konkrétních notářů. Jak vzpomíná JUDr. Šešina: „*Až do konce 60. let platilo, že notář rozhodující v dědictví měl vést dědice k tomu, aby usedlost převzal ten z nich, který byl v družstvu. Objevil jsem několik spisů, kdy se dědici opravdu bránili. A narazil jsem i na horlivého notáře, který skutečně dědice donutil – dokonce pomocí odvolacího krajského soudu – aby usedlost připadla synovi, který ji vůbec nechtěl.*“

V průběhu normalizace tlak národních výborů naštěstí slábl, docházelo prý poměrně často i k tomu, že se přímo z národního výboru tázali rodiny, koho mají do kolonky napsat.

3.2 Dar od babičky

Další napjatou kategorií dědického řízení byly případy, kdy se jeden nebo více z dědiců nacházeli v cizině. Do řízení vstupovala prokuratura; notář musel zjiš-

¹⁴ Mikeš, J. a kol., Notářský řád – komentář. Orbis: Praha, 1969, str. 255.

¹⁵ Klán, J., Vybrané otázky notářské praxe. Příručky právního ústavu ministerstva spravedlnosti, sv. 17: Praha, 1967, str. 58.

tovat, zda byl účastník řízení pravomocně odsouzen za trestný čin neoprávněného opuštění republiky, za který následoval trest v podobě propadnutí majetku. Pokud byl dědic pravomocně odsouzen ještě před úmrtím zůstavitele, propadnutí se na dědický podíl nevztahovalo. Pokud však dědic k datu úmrtí zůstavitele odsouzen nebyl, nabyt nejprve svůj dědický podíl, který mu vzápětí výrokem o trestu propadl spolu se vším ostatním majetkem. Docházelo i ke kuriózním případům, kdy jeden z dědiců byl již pravomocně odsouzený a mohl dědit, zatímco jeho sourozenec dědit nemohl, protože trestní řízení proti němu nebylo skončeno. Notáři museli v daných dědických věcech provádět soupis majetku na místě. Některé rodiny prý dítě v zahraničí jednoduše neuvedly. Pokud ho však uvedly, každý slušný notář se snažil pomoci a omezit zabavovaný podíl na minimum, vyloučit z předmětu dědictví co nejvíce položek návodnými komentáři typu – a tohle, to vám babička darovala ještě za života, že?

3.3 Řízení o registraci smluv

Jak již bylo řečeno, zavedení institutu registrace smluv bylo odrazem snahy vládnoucí strany sdružit soubor veškerých úkonů týkajících se změn vlastnictví na stole jediného orgánu, a tedy odejmout tuto agendu z kompetence více úřadů, které se mohly alespoň v omezené míře kontrolovat. Svěření administrace převodů a přechodů nemovitostí státním notářstvím zároveň posílilo pozici politických orgánů, tj. národních výborů, které mohly v případě potřeby snáze ingerovat v registračním řízení.

Řada notářů-pamětníků považuje právě registrace pochybných převodů za největší zlo, na kterém se museli podílet. Ačkoli notářství bylo úřadem, který *de iure* rozhodoval v konečné fázi, nacházelo se zcela v područí politických entit a jejich nátlakových metod. JUDr. Šešina k tomu dodává: „*Prodeje konfiskací, to byla skutečná špína. Když někdo odešel z republiky, soud jej odsoudil a na národním výboru už měli pořadí, kdo zabavený majetek dostane. Podle restitučního zákona se pak zkoumalo, kdo zaplatil jakou cenu, ale já vám říkám, že vždycky – vždycky to bylo v nepořádku. Každý takový nabyvatel věděl, co je to za majetek.*“

Jakým způsobem registrace probíhala, bylo rozebráno výše. Je nasnadě, že notáři fakticky nerozhodovali. Během 60. a 70. let však k problematice registrací průběžně vycházela řada článků a stanovisek, která notáře nabádala k politické bdělosti, burcovala k odhalování buržoazních přežitků, jako např. hromadění nemovitostí téhož druhu nad míru osobní potřeby.¹⁶

¹⁶ Viz např. Stanovisko NS z r. 1967 – Rozbor Pls 1 – 1967 – Zjištění skutečnosti potřebných k přezkoumání platnosti smlouvy: „*Některá zjištění musí státní notářství provádět v jednotlivých případech také ohledně povahy právního úkonu, který má být registrován. Z obsahu smlouvy, případně z jejího porovnání s předchozími smlouvami uzavřenými nebo registrovanými u téhož státního notářství nebo z údajů v dotazníku MNV, může vzniknout pochybnost např.*

Podle § 490 o. z. směli občané převádět nezastavené stavební pozemky pouze na stát nebo na oprávněnou socialistickou organizaci. K převodům budov a zemědělských pozemků bylo ještě před předložením smlouvy k registraci třeba získat souhlas okresního národního výboru, který zkoumal platnost smlouvy z hlediska zájmu společnosti na účelném využití věci.¹⁷ K převodům se dále vyjadřoval místní národní výbor obce, kde se nemovitost nacházela, a to prostřednictvím (nezávazného) stanoviska, vepsaného do příslušné rubriky dotazníku a čestného prohlášení k registraci smlouvy.

Situace se v jednotlivých okresech a obvodech lišila. Jak vzpomíná někdejší státní notářka JUDr. Věra Holišová, v obvodu Prahy 6 například nešlo převést nerodinné (čínžovní) domy a vily – souhlasy se jednoduše neudělovaly. Tento majetek bylo možné převést jedině darem na osoby blízké. Majitel měl jen holé vlastnické právo. Jakmile se v jeho nemovitosti uvolnil byt, ONV jej pružně přidělil některému ze zasloužilých čekatelů v pořadníku. Sami majitelé tak často nedobrovolně získali ve vlastním domě sousedy, soužití s nimiž pro ně bylo nepříjemné, absurdní a ponižující: pro lepší představu připomeňme již v úvodu zmiňovaný film *Pelíšky*, kde účastník druhého odboje, antikomunista a skaut Jiří Kodet sdílí svůj vlastní dům s majorem lidově demokratické armády.

Řada majitelů hodnotných nemovitostí byla zároveň neformálně manipulována k jejich převodu. Lidé se v bezradnosti často obraceli na notáře, kteří si především v menších městech a na vesnicích uchovali vysokou společenskou autoritu. Mnozí notáři měli dobrou vůli a odvahu lidem pomoci alespoň částečně čelit odsouzeníhodným předpisům i praxi – neformálně poučovali majitele nemovitostí o jejich právech, nabádali je vytrvat, nenechat se vmanévrovat do nevýhodného převodu nemovitosti a raději vyřešit přechod vlastnictví sepsáním závěti. Ačkoli nešlo o žádné protestní hnutí proti režimu, jednání konkrétních notářů, kteří poskytovali podobné konzultace, rozhodně vyžadovalo určitou dávku odvahy. Notářství podléhala různým formám dohledu ze strany okresních výkonných orgánů, které si dobře a rády všimaly, že někteří notáři nefungují zcela v souladu s duchem ustanovení § 40 notářského řádu nebo § 490 o. z. V kormorních vztazích, které mezi notáři a pracovníky okresních národních výborů panovaly, nebylo radno koledovat si o nálepku bojovníka za lidská práva.

V návaznosti na ústup normalizační horlivosti, který nastal během 80. let, si notáři pozvolna troufali tu a tam sporné registrace zamítnout. Občas se podařilo odvolací soud přelstít tvrzením, že stodola je spíš stodůlka, která je vlastně dřev-

v otázce poctivosti zdrojů, z nichž pocházejí vzájemná smluvní plnění (§ 125 odst. 2 o.z.), případně o tom, zda nabyvatel nehromadí nemovitosti téhož druhu nad míru své osobní potřeby, potřeby své rodiny a své domácnosti [§ 130 odst. 2 o.z. a čl. 15 písm. h) registrační směrnice]. Zjišťování těchto závažných skutečností je třeba provádět vyžádáním si souvisejících spisů nebo např. podrobným dotazem na MNV místa bydliště nabyvatele nebo místa, kde je jeho nemovitost.“

¹⁷ Mikeš, J. Notářský řád – komentář. Orbis Praha: Praha, 1969, str. 346.

ník. Jak vzpomíná JUDr. Šešina: „Měli jsme v okrese družstva a státní statky, kde problémy nebyly. Ale tři družstva – to byla síla. Nejen, že lidi připravili o pole, ale třeba jim uřízli i zahrady. Na rodinný dům se tehdy přidělovalo 800 m², takže když měl někdo víc, nadbytek mu vzali. Čekal jsem, že po roce 1989 budou lidé, co o tom rozhodovali, viset někde na lucerně – a vida, oni je zvolili předsedy znovu.“

4. Organizace notářství a jeho k(v)ádry

„Vedoucí notáři kraje Středočeského, jsou si vědomi, že:

a) obecným lidem i státními orgány dlouho opomíjený stav notářský zaujal v dnešní době, po desetiletém prověření, ve společnosti místo, které mu již dávno patřilo,

b) příslušníci stavu notářského, včetně vedoucích státních notářů, jsou povětšinou vyššího věku a náročnou prací zdraví nalomeného,

c) z toho důvodu hrozí přímé nebezpečí fyzické likvidace celého stavu předčasnou invaliditou a dokonce vyměněním jeho příslušníků,

d) je proto třeba nynější kádr notářů dlouho při zdraví a tělesné i duševní potenci zachovati, což je možné pouze vytvořením a udržením vhodných materiálních a jiných podmínek životních, rozhodli se sobě pro blaho, ostatním notářům pro poučení a nadřazeným pro výstrahu založiti spolek, který bude pro své členy a v budoucnu i pro ostatní notáře hájit právo na život všech notářů, jejich spolupracovníků a pomocníků, jakož i ostatních přátel stavu notářského. [...] Spolek se úředně nazývá: *Gerentes notarii regionis Mediobohemicae Praha*. Není právní osobou ve smyslu § 488 obč. zákona. Ve vnitřním styku, při cestách do vysunutých sídel, do zahraničí a při misionářské práci se označuje zkratkou *GNRMB Praha*.“

Tolik úvod Stanov spolku vedoucích notářů kraje Středočeského, ve znění po provedeném doplnění na všeplenárním zasedání v lednu 1973. Spolku se též přezdívalo *Konkláve* a jeho éra trvala od poloviny 60. let až do roku 1989. Nutno podotknout, že nešlo o žádný bytový seminář: účastníci dotyčného spolku se nejprve setkávali v restauraci U Malířů a poté ve vinárně Makarská. Pravidelný kontakt zajišťoval určitou soudržnost a úroveň notářského stavu navzdory absurdním poměrům i předpisům, na které panoval mezi notáři vesměs jednotný názor. Vůdčím duchem tohoto hnutí byl JUDr. Václav Jeřábek. Dalšími protagonisty notariátu byli např. JUDr. Procházka, JUDr. Šimek a především JUDr. Mikeš, který navázal na svou někdejší praxi u soukromého notáře působením na Ministerstvu spravedlnosti. Jeho komentář k notářskému řádu z roku 1963, četné publikace, školení a další činnost vyvažovala absenci judikatury k notářské praxi a obecně převládající nezájem o notářskou činnost.

Vztah notářství a ostatních právnických profesí byl dvojitý: ze strany (nejen) soudů byli notáři považováni za morálně politický odpad od justice – vědělo se o nich, že nemají žádné politické ambice. (Stojí za zmínku, že podle toho to na

státních notářstvích také vypadalo – prostory, nábytek a vybavení, které by se už bylo důstojně neuplatnilo na soudě, se ruče postoupilo notářům.) Zároveň však každý věděl, že notáře může někdy potřebovat: jeden kupoval chatu, druhému notář projednával dědictví.

Nelze samozřejmě tvrdit, že by notáři a jejich činnost zůstala stranou politického zájmu,¹⁸ zároveň však byla relativně nízká prestiž stavu výhodou co do nutnosti individuálních morálních kompromisů: získat a udržet si místo státního notáře nemuselo být vykoupeno vstupem do komunistické strany ani jinou formou uznání správnosti režimu. Jediným momentem, kdy musel každý soudný notář mírně zatnout zuby, byl slib adepta notářství podle § 9 notářského řádu z roku 1963, v němž se dotyčný zavazoval, že bude Ústavu a ostatní právní předpisy „vykládat v souladu se socialistickým právním vědomím“.

Vnímání notářů běžnými občany však bylo po dlouhou dobu (tj. až do 80. let, kdy v rámci normalizačního marasmu panovala všeobecná averze vůči veškerým státním úřadům) veskrze pozitivní. Staří notáři, kteří ještě pamatovali soukromé notářství, si mezi lidmi drželi úctu a na spoustu mladších kolegů přenesli tradiční étos. Většina z nich vzpomínala na starý občanský zákoník, na někdejší úpravy soukromého práva. Jak vzpomíná JUDr. Šešina: „*Zákon o rodině 265/1949, ten spousta z nich v podstatě nevzala na vědomí. Zvláště někteří naši předchůdci notáři byli vynikající. Kdybyste otevřeli třeba smlouvy, co psal můj školitel v Benešově, JUDr. Černý! Když mi je dnes lidé přinesou, schovávám si je. Byl to klasický notář, se vši noblesou.*“

Zatímco předpisy z 50. let se podmínkami pro výkon práce notáře příliš nezaobíraly (viz např. § 7 (1) notářského řádu z roku 1952: „*Notářem smí být ustanoven, kdo vykazuje všeobecné náležitosti předepsané pro státní zaměstnance.*“), notářský řád z roku 1963 pojednával o organizaci notářství podstatně šířeji. Především v § 6 zakotvil funkci vedoucího státního notáře, kterému příslušel dohled nad ostatními notáři a organizace práce na notářství. Úprava funkce vedoucího státního notáře byla dále rozvedena v Jednacím řádu pro státní notářství (instrukce ministerstva spravedlnosti č. 4/1964 publikovaná ve Sbírce instrukcí a sdělení MS č. 2/1964). Činnost státních notářství v kraji řídil předseda příslušného krajského soudu (podle § 35 z. 36/1964 Sb. měl mj. provádět prověrky státních notářství a zajišťovat řádný chod notářství po stránce kádrové). Vrchní dohled nad státními notářstvími příslušel ministru spravedlnosti. Ministr spravedlnosti zároveň jmenoval notářské poradní sbory, které se mj. měly vyjadřovat k legislativním návrhům a změnám týkajícím se notářství (instrukce MS 2/1966).

Funkce vedoucího státního notáře přeci jen vyžadovala určité politické sebezapření – pokud tedy dotyčný zájemce nebyl přesvědčeným komunistou. § 7 (1) sice poněkud bezelstně stanovil, že vedoucím státním notářem může být

¹⁸ Viz výše, bod 2.

ustanoven pouze „občan ČSSR, který je oddán socialistickému zřízení“, fakticky se však „oddanost socialistickému zřízení“ téměř obligátně rovnala vstupu do KSČ. Byla řada těch, kteří pozici vedoucího státního notáře odmítli proto, že nehodlali tento kompromis učinit. Na druhou stranu, řada bývalých privátních notářů tento ústupek podnikla a ve funkci vedoucích státních notářů následně působila v duchu nejlepších notářských tradic, tj. cestou neformálních rad občanům, která se vyhnout nejhorším dopadům deformovaného právního řádu na vlastnictví a jiné soukromoprávní instituty.

Část čtvrtá

OSOBNÍ REFLEXE